

AOTEAROA

He Nupepa ma nga Tangata Maori.

PUKAPUKA 1.

NEPIA, 25 HUNE 1892.

Nama 2.

KI NGA MAORI

E noho ana i Haku Pei, a ki nga tangata e tae mai ana kia kite ia matou.

Paraita Ma.

Ko ta matou Toa e tu ana i waenganui i Te Uniana Peeke, me Tari a Te Karareana me Te Makarini. A e bangai ana ki Te Karatiriana Hotera. Ko matou nga tangata nana tenei Toa, no nga tau e 20 kua hori ake nei, no reira, e hara matou i te tauhou ki tenei kaasinga. A ko te pai o a matou Taonga e mohiotia ana.

I te mea kua tae mai te hotoke he taimai pai tenei hei whakaatu ki o matou hoa, kia haere mai ratou ki te matakitaki, ma ratou ano e titiro. Ko qe whare pai tenei hei hokonga ma ratou i a ratou taonga. He maha nga ahua o te taonga, kanui te ngawari o a matou taonga, kua makaatia ki te wika marama tonu, ma reira ka mohio te tangata. He Teera a matou, kei to matou Whare. Te utu mo te Hutu e £3 10 hereni; £4; £4 10 hereni; £5; A, hanga kaone ai ano matou ma te wahine me te tamariki. He wahine tuitui kaka ano kei to matou whare, Hei hanga potae, hei whakahou potae mo te wahine me te tamariki.

I etahi taima he kaka-huruhuru a matou hei hoko. Hangaia ai ki nga Kiripapai.

Haere mai kia kite i a matou; ko te rekanga o te purini, ka mohiotia ana he kaainga.

PARAITA MA.

AOTEAROA.

He Nupepa ma nga Tangata Maori

KO NGA TIKANGA HEI WHAKAARO-TANGA MA TE PAREMATA MAORI.

KA KOTAHİ wiki te nohoanga o te Paremata Maori e kore pea e roa te takiwa e noho ai ka mutu te noho.

Ko te nuinga o nga tangata kua tae mai inaiane ki Te Waipatu, kaore i haere mai i runga i te mahi ngakau, ki te kite ranei i nga tangata Maori ia wahi o ia wahi o Nui Tiren, engari ki te titiro, mehemea ka mahia ranei e ia Mema i tukua mai e o ratou hapu, nga mahi i homai ki e ratou ringaringa, i te mea kua oti te whakariterite nga mahi o te Paremata, kaore e roa ka tahuri ki te whakahere i nga mahi o Iwi. Ko nga mahi timatata tangata ma nga Mema he tino taumaha rawa atu, hei kimi ora mo te Iwi Maori.

Mehemea ka tahuri nga Mema ki te mahi i nga mate katoa, kaore e taea, ka mahue noa, nga mahi nunui e biahia ana ki oti i tenei takiwa, kaua nga Mema e tahuri ki te hanga kia rua-tekau nga waka i te taima-poto, kei kore e oti ka waiho ratou hei take katanga ma te Iwi Pakeha, Maori, ko te putake hoki tenei i kore ai e puta he whakamutunga monga Ture aanga Paremata Pakeha, he mahi no ratou kia nui rawa, he tohe tonu hoki no ratou kia whakactia tonutia a ratou biahia e tono atu ana ki te

aroaro o te Whare, i ia ra, i ia ra, na, reira ka kore whai taima nga Mema ki te mahi i te tuturutanga o ia putake, o ia putake, ina hoki, i ia tau i ia tau, ko nga mahi ano o nga tau kua pahure ake nei, ka whakatakaria, ano ki mua i o ratou ayoaro hei mahi ma ratou, no te mea i mahia bohorotia, a, kaore kia tino oti tika, ko te mahi tuturu hei mahi, hei heatutanga ma nga Maori ki te aroaro o Te Kawanatanga me te Paremata, he whakatikatika i o ratou mate, e mate nei ratou i tenei takiwa, ara: —

I.—WHAKAKAERENGA WHENUA MAORI.

Ko nga huarahi hei mahinga ma nga hapu i o ratou whenua, ahakoa he mahi paamu, he rihi, he hoko, me ata whakatakoto he Ture whakaastanga ma te Paremata, mo runga i aua mahi.

II.—KOOTI WHENUA MAORI.

Me ata rapu e te Paremata Maori he huarahi whakahaerenga i te Kooti Whenua Maori, me whakastu hoki e ratou ta ratou e biahia ana, me pewheia te whakahaerenga i whenua e takoto papatipu ana, i nga whenua e roherohea ana, a ka tuku i ta ratou i oti ai ki te Parema'a. Ko tenei take te mea hei whakao nui tangata ma nga Maori, inahoki, i nga tau e rima-tekau kua pahure ake nei, ko te nuinga o nga whenua o nga Motu e rua nei, ara, o Aotearoa me Te Waipounamu, kua riro atu i nga lakeha, inahoki i rotou i nga eku e ong i te takiwa i hainatia ai te Tiriti o Waitangi, e rima eka o roto i taua ono eka kua riro atu i Te Kawanatanga, i te Pakeha ranei, toe iho ki te Maori, kotahi tonu te eka. Mehemea ka whakaaetia e ratou kia haere peni tou i Ture o te pei takiwa, ka whenua kore te Iwi Maori, ka peni me te tangata e haere manene noa ana, ka ngaro atu i a ratou nga whenua o o ratou matua i whawhaitia i mua, inahoki, i runga i nga wkawhai a te Iwi Maori ki te Pakeha, i puta i runga i te tautohe whenua. Ko tava take ano i puta ai te whawhai i Wairau, me to Hone Heke, me te whawhai ano i Waitara me era atu whawhai. Waihoki, inaiane ma te Paremata Maori e whakaaro, e mahi he Ture mo te Iwi Maori, mo nga ra e tu mai nei.

III.—KO NGA RARURARU I WAENGANUI I NGA MAORI ME TE KAWANATANGA, I WAE-NGANU ANO HOKI I NGA MAORI ME TE PAREHA.

Ko te Parema'a Maori aro te wahi tika hei kimi ritenga e puta ai he tikanga i waenganui i a ratou. Kua roa rawa te takiwa e takoto noa ana iha raruraru, kaore ano i mahia, kua mate atu hoki etahi Maori i te mahi timihanga a Te Kawanatanga, me te Pakeha, me te ngaro atu o o ratou raruraru. Ko enei morehu e ora nei kei roto ano i te mate e noho ana, ratou. Nga tamariki a te hunga kua mate atu ra, e karanga ake ana kia whakaoraugia o raton mate, mehemea ka whakaturia he Kooti hei unui i enei tu mahi, hei whakatikatika ranei i nga mea i he, katahi ano ka marama nga mate o te Iwi Maori te panui. Ko enei take e toru he tino take hei whakaarotanga ma te Parema'a Maori, otira, he nui atu ano nga mate hei korerotanga ma tenei hui, engari iha waiho noaiho, me mahara te Paremata Maori, e karanga tonu ana te Iwi Pakeha kia tikitia o ratou whenua, ara, kia mahia he Ture whakamana i taua mahi, kia tahuri ai nga Maori ki te mahi i o ratou whenua.

Ko tenei Kawanatanga e biahia ana ki te awhina i nga Maori, inahoki ko Timi Kara, he Minita ia notaua Kawanatanga, apiti atu hoki ki nga Mema Maori e noho mai nei i reira. Ko Horo Kerei, raua ko Te Riihi e ngakau nui ana ki te whakahere Ture hek oranga mo te Iwi Maori, hei whakatikatika i nga mahi he, hei korero i nga mahi e biahia ana e te Iwi Maori kia mahia.

E pono ana ko te biahia o te Paremata Nui o Nui Tiren, me nga Pakeha o enei Motu, e tino whakaaro nui ana kia hangaia he Ture whakaora i te Iwi Maori, i o ratou mate, kia hangaia ana hoki he Ture arai ko tapoko ratou ki roto i te mate a muri ake nei, ko enei take e toru kia marama te whakapraki a te Paremata Maori i o ratou whakaaro hei tirohangia ma Te Kawanatanga Pakeha ka tahuri ki te whakatakoto Ture mo te Iwi Maori i raro i nga take i whakatikatika e te Paremata Maori. Na, ko tetahi mahi nui hei panuitanga i nga mate, me nge biahia o te Maori he nupepa.

E hara i te mea, e hoa ma, ma te Ture tenei e whakamana, kaore, ma nga Maori ano e tautoko kia whai arero ai ratou ki te panui i nga mahi e biahia ana e ratou, ara, hei panui i nga mahi o ta ratou Paremata, i nga mate, me nga mea e pirangitia ana, koi pohehe no te perehi a nga nupepa Pakeha, ka waiho tonu taua perehitanga hei tauira, koia ra te whakaaro o nga Maori, ko tetahi hoki, mehemea kaore he nupepa Maori, kaore ratou e mohio ki nga mahi nunui o nga Motu o tawhiti, ka noho noa iho i roto i te pouritanga, kati, waiho ma tenei Paremata e whiriwhiri tetahi Komiti kaha hei tautoko kia kaha te haere o tenei nupepa, hei arero mo nga tino mate o te Maori, kia rangona ai e te ao katei, ma tenei huarahi anake, ka topu ai te mahi a te Iwi Maori, ka mohio ki tenei ki tera taha ona. Na, ko te Komiti me whiriwhiri i nga tangata mohio ki te whakahaere mahi o tena hapu o tena hapu, kia 12, kia 15, ranei, kua nui, me tahuri te Paremata ki te whakahaere i nga kupu e toru kua whakaaturia ake nei.

TE TAIHOU-URU

He mihi na Te Timaki i Whakapnaki i te Hui i tu ki Te Waipat, wahi o Heretaunga mo Te Tiriti o Waitangi, i te 14th o Hule, 1892.

KIA whakakororiatia te ingoa o Te Matua, o te Tamaiti, o te Wairua Tapu e tatou, na ratou nei, koutou i arahi ora mai i runga i nga huarahi i haere mai nei koutou, i tae ora mai ai koutou kia matou e noho atu nei i te Tiriti nei.

KUPU TUA-RUA

He Kororia, he Honore, he Maunga-ronge ki runga ki te whenua, he whakaaro pai ki nga tangata kua noho huihui nei ki Te Tiriti o Waitangi, kua tu nei ki Heretaunga. Na enei kupu kei runga i te mata o te whenua e takoto ana. I penei aro tatou ahua, me o tatou whakaaro te nui o te pai.

KUPU TUA-TOWA

Kapiti, Hono, Tataihono, ko te hono a wai? ko te hono a te Tipua kia mau. E mahu akuanei, e mahu apopo.

KUPU TUA-WHA

"He Toi Tipu Te Toi"! He Toi Ora Te Toi! Ke Te Toi tenei o koutou tipuna i tae

ora mai ai ratou i te ratou haerenga mai i Hawaiki ki Aotearoa nei.

I tenei wa, ko Ihowa to koutou Toi Ora, koia hei arahi i a koutou ki runga ki nga mahi pai katoa, mana hoki e whakarite mai ta koutou e tumanaku atu nei.

E hoa ma, e nga Rangatiratanga, me nga Ariki Honore o ia Iwi o ia Iwi i haere mai nei koutou ki konei, o ia wahi o ia wahi o nga Motu e rua o Aotearoa o Te Waipounamu, tena ra koutou.

Tenei ahau te tu atu nei i mua i o koutou aroaro i tenei ra i te mea kua rite te marama kua rite hohi te ra, ko te tekau-ma-wha o Hune, tau kotahi mano e waru rau e iwa tekau-ma-rua, (14th Hune 1892,) kia huihui mai tatou ki tenei wahi, i runga hoki i nga ritenga me nga mana i mahia e Te Runanga Whiriwhiri nga ritenga o te Kotahitanga o nga Iwi Maori i te hui i tu ki te Tiriti o Waitangi, i te tekau-ma-wha o nga ra o Aperira, i te tau kotahi mano e waru rau e iwa tekau-ma-rua, (14th Aperira 1892,) me stahi ra i muri ino.

I whakaturuturia e taua Runnanga i reira kis nukuhia mai taua Tiriti ki Heretaunga nei tu ai, kia mahia i roto i tenei tunga o taua Tiriti nga ritenga katoa o nga take i panuitia ra mo taua hui, tera ka panuitia ana aua take kia koutou.

—Nga Take; —

Heoi i te mea he whenua hou tenei, he whare hou hoki, no te tunga o te Tiriti kua nui rawa hoki te tokomahatanga o nga Rangatiratanga, me o ratou Iwi, hapu hoki kua uru hou mai ki roto ki Te Runanga Whiriwhiri, Whai-mana, me Te Kotahitanga i roto i nga rohe i weheweheha e waru (8) o nga Motu e rua, i runga hoki i te whakariteuga kia tekau-ma-rua (12) nga Mema mo roto i te takiwa kotahi, o aua wawahanga.

A, no reira kua mea mai te Komiti whakahaere i nga ritenga o te tunga o tenei Tiriti ki konei, kia panuitia katoatia atu ki tenei Huihuinga Ariki, me nga Rangatiratanga Honore i roto i tenei Whakaminenga nga take katoa o te hui i tu ki te Tiriti o Waitangi i te 14th o nga ra o Aperira 1892 me nga mea katoa i korerotia i roto i tauai hui, a tenei ahau kei te tautoko i ta ratou kupu.

He mea ra tenei kia whai maramatanga nui ai koutou mo a te wa e whiriwhiria ai nga tikanga katoa o roto o aua putake kua rite katoa nga mea e puta nui ai he kaha mo koutou e taea ai te whakacti e koutou nga ritenga o roto o nga take e wha (4) kia rite ki te mea e tumanakohia nei e te Iwi Maori.

Heoi e ora ana a Ihowa, Atua Ora o nga mano, maana koutou e awhina mai i roto i nga wa katoa, maana hoki e whakamarama e koutou ngakau ki te mahi i enei mea katoa, a maana e whakaoti mai ki runga i ta koutou e tumanako nei.

Heoi kia ora Te Kuini Wikitoria o Ingārangi, me tona whanau katoa me ona Kawana me ona Iwi i raro i tona manana.

HENARE TOMOANA,
Tiamana.

TAI-RA WHITI.

He whai-korero mihi na Te Tumuaki o te Hui i te Whakatuwheratanga.

Kia whakapaingia a Ihowa Te Atua o Aperahama, Te Atua o Ihaka, Te Atua o Hakopa, koia nei Te Atua o tatu tipuna, nana nei ratou i arahi ora mai i nga moana nei, i whiti mai ai ki enei Motu e noho nei tatou, me hoatu te Kororia ki a ia, ake, ake, ake.

E hoa ma, e nga Rangatira Whiriwhiri, whai-mana, me nga rangatiratanga katoa o sga Iwi me nga hapu Maori o nga Motu e rua o Aotearoa, me Te Waipounamu, i haere

mai nei koutou i nga hau e wha, i te Tonga, i te Hauauru, i te Tuaraki, i te Marangai. Kua huihui mai nei ki Heretaunga, ki te wahi i whakaritese hei tunga mo te hui tua-rua o te Oha a o koutou tipuna, a o koutou matua, Te Tiriti o Waitangi. Tena ra koutou katoa, ma Te Atua tatou katoa e Manaaki, e Tiaki, e Awhina, e Whakakaha, e Whakapumau ki te whakahaaere i nga tikanga pai katoa, e puta mai ai te ora ki te Iwi Maori i runga i nga Motu e rua e karangatia nei ko Nui Tiren.

I runga i te ngakau mahaki i te pono, me te ngakau e hereherea ana i roto i te whakapono, me te wehi ki to iatou Atua. E nga Iwi Honore o nga Motu e rua, tena ra koutou.

Tenei ahau te tu, nei i mua i o koutou aroaro e nga Rangatira Whiriwhiri, whaimana. E nga rangatira o nga Iwi, e nga rangatira o nga hapu, o te Iwi Maori o te pito ki runga nei o Aotearoa, tae atu ki Te Waipounamu, ki te whakaatu kia koutou i te nui o te hari me te koa o nga ngakau o nga rangatiratanga me o ratou Iwi, hapu hoki, mo matou kua kite a tinana atu nei i a koutou, kua huihui tahi mai nei koutou me matou ki tenei wahi ki Heretaunga i runga i te whakaaro kotahi, ki te ata whakaaro, ki te ata titiro, ki te ata whiriwhiri i nga ritenga katoa i whakataktorua e Heta Te Haara, Tiamana o te Runanga Whiriwhiri i noho Huihui nei i te hui i tu ki te Tiriti o Waitangi i te 14th o Aperira 1892, i whakaneketia mai nei ki konei i te mea kua tokomaha rawa nga Rangatira Honore o nga Motu e rua kua uru hou mai ki roto i tenei whakatuwheratanga tua-rua o te Tiriti.

No reira ka whakataktorua tua-ruatia atu ano aua take ki o koutou aroaro kia mahia e koutou kia oti, koia ka panuitia tua-ruatia kia koutou.

41. Ko te Whakatahitanga i nga Iwi Maori kia mahia i konei kia oti.

2. Ko Te Tiriti o Waitangi kia tirohia, kei tehea wahi o taua Tiriti i tino mana-kore ai tatou ki te whakahaere ritenga mo o tatou whenua.

3. Ko te Rarangi 71 o te Ture nui mo Nui Tiren i te tau 1852, kia tirohia, kaore ranei he kupu o roto o taua Ture e whakamana ana i te Iwi Maori ki te whakatu Kaunihera mo ratou.

4. Kia kaua e tipu ake he raruraru i waenganui i nga Iwi e rua o Nui Tiren, i runga i nga ritenga o nga take e toru i runga ake nei. Engari ko te pai, me te ora o te Koroni kia tipu.

Me era atu take e hiahia ana e te Iwi Maori kia whakataktorua atu ki te aroaro o te Runanga Rangatira Whiriwhiri, kua tae a tinana mai nei ki te Waipatu, wahi o Heretaunga i te 14th o Hune 1892. Na, ka apitia atu aua take ki nga take o te hui ki Waitangi i te 14th o Aperira 1892, ka panuitia ake nei: —

1. Ma koutou ma nga Mema o tenei Runanga Rangatira Whiriwhiri, whai-mana e 96 nei to koutou tokomahatanga, e ata whakariterite i nga turanga, me te shua o tenei Runanga i runga i te tupato, i te ngakau mohio, mahaki, pono. I runga i ta koutou i mohio ai hei painga mo tenei Runanga, me era atu Runanga e whakaaro-hia ana he mea tika kia whakaturia, me nga apiha hei awhina, hei tautoko mo nga tikanga pai e tipu ai nga tikanga o tenei Kotahitanga o te Iwi Maori o nga Motu o Nui Tiren.

2. Na, e mohiotia ana kua uru mai nga hapu maha o te Iwi Maori o Aotearoa, o Te Waipounamu, ki te whakaae ki te whakarite, ki te whakau, ki te whakamana, ki te tautoko i nga tikanga katoa e tipu ai te Kotahitanga o te Iwi Maori o Nui Tiren. E puta mai ai nga manaakitanga, me nga painga mo aua Iwi, me aua hapu, me o ratou ake whenua, taonga hoki i runga i te

Rangimarie, me te pono, a, e mohiotia ana ano hoki, kaore ano nga hapu katoa o te Iwi Maori o Nui Tiren i uru katoa mai ki roto ki Te Kawenata o te Kotahitanga o Te Tiriti o Waitangi kua whakahuatia ake nei; a, ka whakamaramatia i konei. E tuwhera tonu ana Te Kawenata o te Kotahitanga ki nga hapu, me o ratou rangatiratanga, kaore nei ano i uru mai ki roto o nga Motu e rua, me nga Moutere e kia nei ko Nui Tiren.

3. Na, e nga Rangatira Whiriwhiri, whai-mana, e mohio ana koutou, e rua nga Ture nui kei te ao, ko te Ture Atua, ko te Ture tangata. Ko te Ture Atua, koia tenei, Matiu Te Apotoro, 22 Upoko, timata i te 37, o nga rarangi, mutu ki te 40 o nga rarangi.

37.—“Ka mā a Ihu kia whakapaua tou” “ngakau tou wairua, tou hinengaro ki” “te aroha ki te Ariki ki tou Atua.”

38.—“Ko te tua-tahi tenei ko te kupu” “nui.”

39.—E rite ana ano te tua-rua ki tenei.” “Kia aroha koe ki tou hoa tata ano” “ko koe.”

40.—“Kei runga i enei kupu e rua e iri” “ana te Ture katoa, me nga Poropiti.”

Na, ko tenei taonga e tu nei i waenganui i a koutou, i whakaetia e o koutou tipuna e o koutou matua i te hui ki Waitangi i te tau 1840. I taua wa i whakaetia e ratou enei taonga e rua, hei taonga pumau mo ratou me o ratou whakatipuranga i muri i a ratou. Ko te mutunga tenei o taku whakapuaki i taku mihi, me nga take o tenei hui kia koutou.

E Te Atua tohungia Te Kuini Wikitoria o Ingārangi me tona whanau katoa, me ona Kawana, me ona Iwi i raro i tona Kuinitanga ake, ake,

HENARE TOMOANA,
Tiamana o te hui ki Te Waipatu.

TE WHAKATUWHERATANGA O TE PAREMATA MAORI.

Ko te takiwa tua-tahi tenei i noho ai tenei Runanga, ara, te hui a nga Mema, Mema Maori i whakaturia e ia hapu, e ia hapu hei whakatakoto Ture mo nga Iwi Maori o Nui Tiren. Ko te mahi i karangatia ai, hei huihuinga mo aua Mema Whiriwhiri, ko Te Waipatu kua oti hoki te hanga tetali whare hou mo ratou ki reira. No te Mane te 13 o nga ra o Hune 1892, ka whaiti mai nga Mema o tona takiwa o tona takiwa o nga Motu e rua, pau katoa taua ra i te powhiri a te tangata whenua. Ko Ngapuhi me Ngatiporou i haere ma Motoe ki te tangihanga mo Paora Kaiwhata, ka mutu ta ratou tangi i reira, ka noho ratou ki Omahu i runga i te karanga a Wi Porotene. No te ata o te Turei, ka whakatika mai ki Te Waipatu ki te whakatuwheratanga i te Paremata. Kua tae noa mai a Taito raua ko Wi Parata me etahi atu Mema mo te Paremata. Ko etahi mahi whakamiharo ko te peene Maoi me o ratou kahu hoia. Tino pai rawa atu ta ratou whakatangitangi, ora ana te ngakau i te whakarongotanga. Ka tae mai a Ngapuhi a Ngatiporou me etahi o nga hapu o te Tai-rawhitia apiti atu ki nga Honore Mema, kia Meihā Ropata raua ko Timi Kara, me Hirini Te Kani, me tenei Iwi. Ka whakatika nga peene e rua ki te powhiri, ko nga wahine me nga taane ki te haka, he ma katoa nga kahu o nga wahine, ko nga tangata haka he mea whiriwhiri, rekareka ana te taranga ki te whakarongotanga, rekareka ana nga kanohi ki te matakitaki i nga kahu hoia o te peene, me nga kabu o nga wahine. Ko nga tangata i kite i tenei powhiri, e kore rawa e wareware ki taua whakamiharo. Kei te haere tonu te haka, a tae noa nga manuhiri ki te whatitoka o te Whare Runanga, ka mutu te whakatangia a nga peene, ka tu te

huihuinga ki te tangi. I mua o te whare e iri iho ana nga whakahaua o nga tino rangatira kuajmate ake, ara, o Te Hapuku, o Tareha Te Moananui, o Te Harawiri. Te Tatere, me Te Meihana Takiki, e matakitaki ana kia Ngapuhi, mehemea nei e ora ana ano. Ko tenei Iwi ko Ngapuhi katahi nei ano ka tae mai ki te takiwa o Heretaunga i roto o te taenga mai o te whakapono, me te mana o Te Kuini. I te taenga mai o ratou matua i mua he pu i roto i o ratou ringa e whawhai haere ana, e patu i nga tangata o tenei takiwa. Inaianei ko a ratou tamariki e haere mai ana i runga i te rangimarie me te hohou rongo, me te whakakotahi i nga Ture. Ka puta mai enei whakaaro ki te hunga e tu ana i te marae ka kōropiko katoa ki te tangi.

WHATIWHATIHOE.

18, Hepetena 1885.

He panui atu kia kontou kua tae mai te kupu o Ingariangi, tenei e taria nei mo runga i te Pitihana i whakakotoria atu e Tawhiao ma ki te Kawanatanga o Ingariangi, me te kupu atu a te Kawanatanga o Nui Tirenī mo te patai a Rore Tapere.

I ki tenei Kawanatanga, no te tau 1865, i mutu ai te whakahaaere a Te Kuini ki Nui Tirenī, a e waiho ana ma te Kawanatanga ano o Nui Tirenī e whakahaaere a Nui Tirenī, kaore ano hoki kia takahia noatia tetahi wahi o te Tiriti o Waitangi, a taea noatia tenei takiwa.

Mehemea no mua atu i te tau 1865 i he ai nga tikanga o taurā Tiriti, penei ma te Kawanatanga o Te Kuini e mahi aua moni, mea ranai, e kore tenei Kawanatanga e whai kupu atu mo tenei.

Engari ma te Kawanatanga ano o Ingariangi e kite ki ta ratou e mohio ai.

He tika ano pea kia mahia he tikanga i tenei takiwa, ara, ko nga tikanga, me nga Ture a nga Maori e mahia ai ma ratou ano.

E ki ana nga Minita he mea whakakatoko nga Ture o te Kooti Whakawa Whenua Maori ki runga ki o te Maori Ture ake ano kua panuitia ake hoki, ko te takiwa o Kawhia tae noa ki te taba Hausuru-maraki o Taupo. Hei takiwa Maori ki te mea ka hiahia nga Maori o tenei takiwa o nga tikanga o te Ture Kaute, e kore e whakahoretia e te Parematā.

Kaore he take o te tono a nga Maori e tono nei ki Ingariangi. A e mea ana ano nga Minita, kaore he take e utu ai ratou i nga kupu o taurā Pitihana, kua utua hoki e Te Witika nga kupu o te Pitihana a Ngapuhi i tae mai ki Te Kawana i Poneke, heoi ano,

NA TE TAUTE,

Pirimia.

Poneke, 12 Maehe, 1885.

INGARANGI.

Tairenga Tiriti, 25 Hune, 1885.

BORE TAPERE,

E hoa e Te Kawana, kua tae mai ki au te pukapuka a o Minita o te Kawauatanga o Nui Tirenī mo te Pitihana a nga Faugatira Maori i homai nei e ratou ki au i te re a i korero ai ratou ki au i konei i te rua o nga ra o Hune, 1884.

He mea atu tenei kia kii atu koe ki a Tawhiao ratou ko ana hoa rangatira, na ratou nei i tuhi o ratou ingoa ki taurā Pitibasa i ki atu ano kia ratou, ka tae atu ano kia ratou te whakaaturanga o nga kupu o te Kawanatanga, me a te Kawanatanga o Te Kuini, me nga pukapuka e tukua mai ana e tou Kawanatanga, me nga pukapuka hoki e tukua atu ana e tenei Kawanatanga ki a koe..

Me kape, ka tuku atu ai kia Tawhiao ma. Kua tae mai nei aua pukapuka, a kua korerotia e te Kawanatanga o Te Kuini.

Ka korerotia ano hoki nga take o nga kupu o taurā Pitihana i te Whare Parematā o nga whenua o Ingariangi, me nga kupu Oha atu o taurā Runanga mo te Iwi Maori, a tiakina paitia nga pai me mea tikanga mo te Iwi Maori o te Kawanatanga o Nui Tirenī, a, i mohiotia, i whakaetia e taurā Runanga, ahakoa kaore e wahi e pai ai te Kawanatanga o Ingariangi ki nga tikanga e mahia ana mo Nui Tirenī, otira, ka puta ano te kupu ma te Kawanatanga o Ingariangi, kia whai whakaaro ki te Kawanatanga o Nui Tirenī i nga mea e puta ai te tika, me te pai ki nga Iwi Maori. Na, e mea ana ahau, nga Pakeha katoa, me mahi i te pai kia tatou ki te Iwi Maori kia mahi pono. Ko nga nga tikanga katoa e whakahaaere ana i tu ai te Kawanatanga mo Nui Tirenī, mo nga Iwi katoa o Te Kuini, a e whakahaaeretia ana e nga Minita o te Kawanatanga o Nui Tirenī, a, ko te Parematā te mana o te Kawanatanga. Waihoki, he tangata Maori tetahi o nga Memā o te Parematā, no reira Te Kuini i kore e tino pa ki aua tikanga. E whakapai ana ahau ki te kupu i kiia mai nei, ka nukuhia ake ano he Memā Maori ki te Parematā hei hoa me nga Memā o reira, ahakoa e kore e taea te whakaotau atu e te Kawanatanga o te Tiriti o Waitangi, otira, e mea ana ano te Kawanatanga o Te Kuini ki nga tikanga kia kiia e koe te Kawanatanga o Nui Tirenī ka manaakitia e ratou te Iwi Maori ki nga Ture e whakahaaere tikatia ana, me te ata whakarongo ki a ratou kupu tika ki te Kawanatanga.

Tena ano pea te mana, me te mohiotanga, e kitea ai te tikanga, e mohio ai te Maori e mahi ai te Maori i nga mahi Maori kia puta, a e kore ai e raru nga tikanga nunui a te Iwi, e mahi ai i nga mahi mo nga Maori e puta ai ano hoki nga painga kia ratou o nga mahi nui e tau ai ki te katoa.

TE KUPU WHAKAHE A TIMI KARA MO TE RIRO KI TE KAWANATANGA TE H. KO O NGA WHENUA MAORI.

E WHAKAHE ana au ki te take e hapainga nei e oku hoa, ma te Karauna anake te mana hoki i nga Whenua Maori. Ki taku whakaaro kaore i te tika taurā huarahi, kaore he era e puta mai ana i roto; a ki taku mohio hoki kei te he ano i runga i te Ture.

Ehara i te mea i mana ai te Karauna ki Nui Tirenī, he whenua kite nana, he whenua raupatu ranei. Kaore. Engari i whanau mai i te Tiriti o Waitangi tona mana ki tenei Motu. I runga hoki i taurā Tiriti i puritia e Te Kuini te hoko whenua Maori ki a ia anake. Kaore i puare te hoko ki katoa, ara, nga wahi ano e hiahia ana nga Maori ki te tuku ki te hoko. Na, i mau tonu taurā mana kia Te Kuini mai ano i te tau i tubia ai te Tiriti o Waitangi tae noa ki te whakaastanga a Te Kuini i "Te Ture Whenua Maori 1862."

Na, titiro! nuku atu i te rua-tekau tau e mau ana taurā mana ki te Karauna, a, waihoki kua roa tatou e matakitaki ana i nga hua o aua tu hoko a te Kawanatanga, me te kite i nga he.

I ahua mea tonu te Iwi Pakeha, he whaitikanga ano to ratou ki nga whenua Maori, me nga Maori hoki kihai tino whakapono ki nga huuhaa Kawanatanga e mahi nei i nga tikanga o te Motu, ara, ki a ratou whakahaaere mo nga whenua Maori. I tipu mai i konei nga raruraru. Heoi, i roto i nga tau i mau na te mana hoki ki te Karauna anake, he nui rawa nga mate i pa ki te Iwi Maori. Ka maharabara ake ano te ngakau ki nga kupu i kiia e Kawana Hopihana ki nga Maori i te wa i tubia ai te Tiriti o Waitangi. "Ka huia nga Iwi e rua, kia kotahi kia

kotahi tonu he Karauna mo raua." Kaore enei kupu i rite i nga Kai-whakahaaere o te Motu. Ko te kotahitanga i kitea e te Iwi Maori, ko a ratou miriona eka ka riro atu i te ringariuga o te Kawanatanga; he hoko ano, te mohiotia: Ahakoa ko te Karauna te ingoa i roto i aua hoko, ko te tuturutanga ano o aua whenua riro atu ra, mo era ano tamariki kai-ngakau a Te Kuini, mo te Pakeha.

Ko etahi o aua hoko a te Kawanatanga kihai i arikarika, no kona hoki i tu ai etahi tangata nunui i roto i te Parematā ki te whakahae.

Na wai a, te ahei ki te huna i nga he e mahia ana ki runga ki te Iwi Maori. Kua marakerake haere hoki, katahi, ka hangaia he Ture Whenua Maori i te tau 1862. Ko te kupu nui i roto i taurā Ture i mea; - hei whakatuturu i te rangimarie o te Motu, hei whakanui atu i te maramatanga ki te Iwi Maori me whakawa, me whakatuturu nga take me nga mana o nga Maori ki o ratou whenua, a, ko o ratou whai-taketanga, ana kitea; me ahua whakarite ki nga take pera i raro i te Ture o Inga angī. Kia mana ai enei tikanga ka whakahokia atu e Te Kuini ki nga Maori tera wahio te Tiriti o Waitangi i puritia ra ki a ia anake kia Te Kuini te mana hoko. I timata i konei te tuhera o te hoko kia katoa.

Kaati, inaianei kaore rawa i te marama ki au te tango atu ano a te Kawanatanga i taurā mana ki a ia snake te hoko o a tatou whenua. I runga i nga kupu o "Te Ture Whenua Maori, 1862," ki au, me whakaes rawa te Iwi Maori, katahi ka mana. I runga i te huarahi o te tai kaore e tika kia tango ano te Kawanatanga i taurā mana, no te mea kua toru-tekau enei tau i whakarere ai e ia. Ki te hanga te Parematā i tetahi Ture pena, ki taku whakaaro katahi ka kore rawa he whakapono ma te Maori ki tenei Iwi ki te Kawanatanga. Otira, kua whakateka noa atu hoki i mua, ma konei ka tino huri rawa ki te po. Era hoki e penei te tiro atu a te Maori, e whai ana te Kawanatanga kia whakawhiwhia, ko era pononga a Te Kuini, kongā Pakeha; kia whakamatea ko enei pononga ona, ko nga Maori, ara, ko nga whenua o nga Maori kia toremi atu ki era ringaringa.

I te mea, kaore ano i mau i tenei tupuranga ngā ara tipua katoa o te Ture, ketahi tonu te whakahuia mo tenei mahi a te Parematā, he raupatu, he muru. Era e mea te Maori kei te taiepatia mai ia ki te ara whaiti, kaore i te wetewetea nga hero o tona tinana e puta atu ai ia ki te ao marama kai ai i nga hua e tumanakohia, nei e tona ngakau. Kei te whatoro hoki te Maori i enei ra ki nga hua e te ora. Kaati, e mea ana au, kua e kaiponuhia.

Ki taku whakaaro, ki te tango ano te Kawanatanga i te hoko ki a ia, kia kotahi anake he make te mo nga whenua, e kore e tipu pai nga mahi o te Motu, me nga huarahi whakanohonoho whenua, ka kopuru haere. He mahia nga Maori inaianei, ara, nga mea e ahua whiwhi ana ki te maturanga, kua aro nui ki te whakatipu paamu hipi, me etahi atu rawa i runga i te whenua, kua tahuri ratou ki te whai i te tauria o ratou hoko. Pakeha e abu nei i te whenua, e whakatipu nei i te taonga. E taea ai enei mea, tera ano ona wahi e mohiotia ana e nga Maori hei tuku ma ratou, nga wahi kaore nei e tau mo a ratou hiahia, hei huarahi rawa ma ratou, hei whakapai whenua, hei taiipa, hei hoatu kararehe ki runga, e puta ai he ora kia ratou.

Na, i te mea kei te penei te aro o te tangata Maori inaianei, kei te hiahia ki te abu whenua, kei te hiahia ki te whakatipu rawa, ki te whakahaere i nga uaua o te Koroni, he aha oti te hanga ai he Ture marama, hei awhina i a ia, e tinana ai enei whakaaro? Mehema hoki ka peneitia me taku e ki nei, kaore he take e mataku ai tatou ka

kaiponuhia e nga Maori o ratou wahi e takoto kore tikanga ana.

Ki taku mohio ka whakatuheratia ki katoa. I koreroqia etahi korero ki te aroaro o to matou Komihana mo nga whenua here i te takiwa ki Waikato. I ki nga kai-korero, no te herenga a Te Kawanatanga kia tau ki aia anake te mana hoko, kore rawa i puta te utu tika mo te whenua. Te utu a Te Kawanatanga, e toru hereni mo te eka, ta nga Pakeha i whai ai ki taua whenua, kotahi pauna mo te eka. Na! Titiro! Na, konei i mangere ai nga tikanga o tera wahi, no te mea kei te araitia te utu nui ki nga tangata Maori, e kore ano ia e tuku i tona whenua, ahakoa te Iiriti o Waitangi, nga Ture ranei o te Parematua, e kore ano e ahei te mea kia hoko te tangata Maori i tona whenua, mehemea kaore ona hiahia kia pera. No reira, ka pupuri te Maori i tona whenua, te take, he hero ne Te Kawanatanga, he moni iti na Te Kawanatanga, engari to mea pai waiho ki te Maori aua te tikaonga o tona whenua.

Mo runga i te mana hoko o te Karauna, tenei nga kupu a tetahi tangata nui o te Parematua i mua, ko Tomete. I ki ia: "Mehemea e whakahaere ana he Kawanatanga ki runga ki te tini tangata, me ata titiro aua o ratou mamae, aua he mate tinana. Ahakoa, kaore i tino hangai, i heipu ranei ki nga huarahi ake o te tuturu, kaore he ritenga, mehemea he pera kua pa ki te Iwi, kua tenu, he mate. Waihoki, ko te titiro a nga Maori ki taua mana hoko a te Karauna, ho whakawhihi mate ki a ratou." Kua toru-tekau pea nga tau i puaki ai era kupu i roto i te Parematua o Nui Tirenii, a, kei te tika tonu aua kupu inaianei, hei whaka'au mo taua take.

Ehara i te mea hei te take nei anake, hei te hoko, i ki ai au me watea atu Te Kawanatanga, engari tenei ano etahi: no te mea ko tenei Iwi ko te Maori, kua rima-tekau tau e piri ana ki te taha Ingarihi—tetahi Iwi e nuku atu ana pea tona matauranga i etahi Iwi o te ao—i te ako haere ano te Maori i ana tikanga; he whenua nunui o te Maori, he matauranga ano tona, a, he aba te take i kiai ai, kaore e taea e te Maori te titiro nga kino me nga pai o tenei mea o Te Kawanatanga. Kei te kite tonu te Maori i nga he, kua au e whai kupu nei—Furitia to ringa hao e Te Kawanatanga!

Ki taku i mohio ai, ko tenei mea ko te Tari Maori i whakaturia hei whakahaere mo te taha ki te Iwi Maori. I whakaarohia, ko reira te arawhata hei kawenga atu i ona hiahia ki te ao Pakeha.

I mua ko te ringaringa whakahaere i nga tikanga Maori o tenei Motu, ko Te Kawanatanga o Ingarihi, no muri i tukuna mai ki Te Kawana'anga o tenei Koroni, engari, ko te whakaritenga i reira, a'a, te kupu tuturu a Ingarihi, me whakaputa e Te Kawanatanga o Nui Tirenii ki te Iwi Maori ia taua moni e whitu mano pauna (7,000), hei koha tenei ki tona Iwi Maori, mo ana hiahia mo ana mate.

Ko taua moni e whakapaua ana i nga tau katoa, otira, e kimi ana te ngakau, i ngaro ki whea, a kei whea tona nga omanga—e rongo ana ano au i tetahi kupu, ko aua moni e haere ana hei whangai i te Tari Maori, engari ko te mohio atu, i pewheia, i pewheia te haerenga, kaore i roto i te rohe o te maramatanga. I tohea ano i roto i te Parematua kia hurahia te tikanga o aua moni, kia whitia te ra, aue! takoto tonu mai ia i roto i te kupu o Hinenuitepo.

I korero ai au i onei, he whakaatu naku i etahi o nga take i taimaha ai nga whakaaro o te Iwi Maori, i kore ai e ra'a ki nga haere taikaha a Te Kawanatanga. Kei te ngakau whakapae te Maori ki te ngaro o era moni Kaore i te titiro pai ki te Tari Maori, i hua ai, hei Tari rangatira, hei Tari totika. Kaore ia ko te mutunga mai o nga mahi tipua me nga mahi raweke kei roto i ana whakahaere. Ahakoa ki whea o Aotearoa nei, kotahi tonu te tangi o te reo, he whakaha-

i nga mahi o taua Tari. Ahakoa haere ki nga wahi katoa; e korerotia mai ana nga mahi a taua Tari, he tinibanga, he ngakau hao, he takahi i ana ake whakaaestanga, he kohuru aana tikanga, a, te mutunga iho, ko te Iwi Maori ano te papa.

Ko etahi o onei ma e he mea pakeke rawa, e kore e pai kia waiho noa, engari me whirihiri tika e nga mana whakahaere o te Motu nei, a, tae noa ki ona tutukitanga. Ki te kore ata rapua sua take he, ki taku whakaro tera e eke atu he taua ki runga ki te Karauna o Ingarihi, no te mea, e whakataukitia ana kei a ia e pupuri ana te tika me te ora; ki te iti, ki te rahi, i raro i tona mana. Na, i te mea, kua kai te Maori i nga hua katoa o te mate, kati ano kia whakaparahako i tenei waki nga Ture e tukua mai ana e te Tari Maori. He aha te hopohopo ai; kei raru ano hoki pea ia. I tipu mai hoki i reira nga he, a, ko reira hoki te takawaenga o Te Kawanatanga me nga Maori. Koia te Maori inaianei ka tahuri ano ki te rapu i tetahi huarahi mona e ngahoro atu ai enei tauwabatanga. Engari i hara i te tahuri tika, na te pouri noa nana i tutuko i roto, me kore o tupono. Kaore hoki e mau i te Maori nga mahi whano-ke a te Tari Maori. Kaore e mau i a ratou n a take whakahaere a Te Kawanatanga. Kotahi anake te ara e toe nei hei whakamatauranga mi te Iwi Maori—koia ta ratou e tumanako nei—koia ta ratou e titiro atu nei, e whakamau atu nei—ara—kia homai e te Parematua ki te tangata Maori ano te mana whakahaere i ana mea. Ko te tino inoi tenei a te Maori. He aha ra i kore ai e tukua mai? Ko taua mana tonu hoki pea e whiwhi nei o ratou hoa Pakeha, e kaunihera mai na, e poari mai na, e Komiti mai na, e kapi mai na o nga whakahaua katoa.

Tetahi wawata nui a te Maori kia tipu ia hei tangata ahu whenua, kia puta ake ai i roto i te oneone tetahi koha manaki te Motu. Ki tuku mahara tera tonu e pahure tenei wawata, mehemea, kaore nga bhuha Ture e taeipa mai nei i te aroaro o te tangata Maori. Ki taku titiro atu ki nga kai-hanga Ture, i bangah ratou i nga Ture i runga i te whakaaro he Iwi ngaro te Maori, mea ake, ko te ingoa anake hei wairua ki te ao nei. Otira tera ano te kupu a tetahi tangata i penei—"heoi ano te mahi ma tatou, he ata pakipaki i nga urunga o ta tatou tupapaku, e marie ai tona haerenga atu i aiua." Kua roa au e matakitaki ana i te tipu o te tangata Maori i ia wahi, i ia wahi. Na, ki taku mohio kei te he taua mahara a te Pakeha he Iwi ngaro tatou. I ahua tika ano taua mahara, mehemea, e tauiratia ana ki te takiwa i kainga ai te Motu nei e te pakanga, a, me nga tau i muri tata iho; eugari tena! Otira, kua kore atu aua kino, kua kore e aranga mai ano, kua tuturu inaianei te rangimarie ki runga ki te Iwi Maori. No konei au i mea ai, e hara tatou i te Iwi e heke ana, engari, i nga takiwa e ahu whenua ana tatou, e mahi paamu ana, e hopu ana i nga tikanga Pakeha, kei te piki haere tatou. Ma te rarangi huihui i te nui o nga Maori o te Motu nei mana au e whakapono.

Ki te haere noa te tangata haere i nga takiwa o te Motu nei, e kore e ngaro tona kite i te nui o nga tamariki Maori e tipu ake ana, he ora o ratou ahua: he ora tinana, he pueru. Ko etahi painga i puta mai i roto i te rangimarie, i roto i te ahu whenua, i roto i te whai tinana a te tangata ki te ora. Engri ki te hoki ake te whakaaro kinga tau katoa e hanga Ture nei te Parematua o Nui Tirenii mo nga whenua Maori, tau ana te pouri; ko te pouri tenei—kore rawa tetahi tikanga kotahi i mahia e te Parematua, e nga kai-hanga Ture ranei, hei whakanohonoho i nga Maori ki runga ki nga whenua whakatipu rawa ai. Kore rawa etahi tika ga meingatia hei whakaako i nga Maori ki nga mahi e whiwhi ai ki te ora. Koto ratou ora, ko ta ratou e noho nei, na ratou tonu i kimi; na to ratou matauranga tonu i hopu. Ka

whai-hara rawa te Parematua, ki taku mohio, mehemea, i runga i ana whahahaere, kaore ia e taburi ki te whakatakoto ritenga, ki te awhina ranei i nga Maori e pahure ai i a ratou nga whakanohonoho whenua, me nga mahi whakatipu taonga. Ka tasa noatia etahi mahi e te Maori, mehemea, e whakapuareta ana tetahi huarahi ki a ratou e kaha ai ratou ki te ngaki whenua, e hua mai ai he ora. E hara i te mea me nui rawa te whakamataratanga i aua huarahi. He aha otu te hoatu i etahi wahi whenua hei whaka-kainga tanga ma etahi Maori e hiahia ana ki te pera, penei menga Pakeha e whakahaere nei ki runga ki nga whenua Kawanatanga? He tere te Maori ki te ake, hui atu ki ngaritenga o etahi wa, e kore e roa. I pai aua wa o mua hei pencitanga, otira, kaore i tirohia ake, kaore hoki i whakaarohia i reira. Na, ki te pera ano te korou-kore o te Parematua inaianei, me nga ra i mua, ki te kore tonu e hanga i etahi Ture hei ora mo te Iwi Maori: heoi, kotahi tonu taku kupu, kei te ta'a tera e kore whenua ai te tanga a Maori. Tena, ki te tas ki taua ra "Ka pewheatia ra e Te Kawauatanga, te Iwi Maori?"

KI TE HANGA HE TURE HOU.

Me mohio te whakaaro kua ngaro noa atu nga kino o mua i kino ra nga Maori o etahi wahi o te Motu nei ki to noho tika a te Pakeha i runga i o ratou whenua. Koia boki ta nga Komihaca i kite ai, i a ratou i taka haere nei i te Motu. Ka mutu tonu te wahi e wehewehe ana te whakaaro o nga tangata Maori, ko te taha ki nga rihi me nga hoko, me pewheia raua e tika mea. Ko etahi e mea ana ke te rihi anake e tuku kia puare, ko etahi e mea ana, me puare tahi te hoki raua ko te rihi. Otira, kei te whakaaoe katoa ratou ki te rihi. Ko te mea e uaua nei ko te hanga i tetahi Ture e rite ai nga tikanga e hiahia ana e te tangata. I tino rite, i tino marama hoki nga korero a nga Maori i korero mai ai ki nga Komihana, me ta ratou whakaatu i te ahua o nga Ture e pai ai ratou. No konei au ka mea, kaore e ahei te ki penei a te Parematua—ki te whakamanai a te hiahia a nga Maori, te riro hei arai i nga mahi whakanohonoho whenua.

Kaore nga Maori i te tu-a-whakatete ki nga tikanga, e puta ai hei painga mo te Koroni katoa. Ko te tohe a te Maori he mea kia hangaia e te Parematua tetahi Ture e riro ai ma ratou ano e whakahaere o ratou whenua, i runga i a ratou huarahi e mohio ana; me ta ratou kupu, kaore aua i itenga a ratou e haere bei takahi i te tika, hei whakararuraru ranei i nga painga mo te Koroni. I runga i te kaha o etahi mahara a nga Maori, kei te aro tonu atu ta ratou titiro ki te Parematua, me kore e ahu mai i roto i te whare te ora e tumanakohia nei e ratou. E whakaaro ana au tera aua e tau tetahi tino tika ki runga ki te Parematua, mehemea, ka whakaasetia te tono a nga Maori kia huia ratou ki roto ki nga whakahaere. No te mea, ki te kore e uru te nuinga o nga Maori ki roto ki aua whakahaere, e kore rawa e pai te tutukitanga o aua tikanga, me nga Ture e mahia ana e te Kawanatanga. Ma te whakahoia ki te Iwi Maori katabi ka tika. Ko te takiwa tika tenei hei hanganga i etahi Ture tika e pai ai te whakahaere a nga Maori i o ratou whenua nunui. Ko etahi o aua whenua kei te takoto kore tikanga; ko etahi kei te ahu mahia ane. Kei te whakaaoe tonu nga Maori ki te awhina i nga Ture e tono nei ratou kia whakamanai a i runga i te mahara, ma reira e tipu ai tenei Iwi te Maori. Ma reira e tirohia ai ratou he tangata, a, ma reira e whakaaoe ai ratou ki te waha i tetahi wahi tika o nga taumata-tanga o te Koroni.

NA TIMI KARA.

He mea Ta ki te Whare Ta o te Iwinini Niubi, i raro i te Mana o Hone Tamati Marista Honepi, Neopia.

Hatarei, Haze, 25 1892.